

**PROTOKÓŁ**  
**posiedzenia Polsko-Litewskiej Dwustronnej Komisji Ekspertów**  
**do badania problemów nauczania historii i geografii**  
**Leżno, 15–19 maja 2017 r.**

Na podstawie artykułu 15 Programu współpracy między Ministerstwem Edukacji Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej i Ministerstwem Oświaty i Nauki Republiki Litwy w dniach 15–19 maja 2017 r. we **Wrocławiu** odbyło się posiedzenie Polsko-Litewskiej Dwustronnej Komisji Ekspertów do badania problemów nauczania historii i geografii.

W spotkaniu udział wzięli:

ze strony polskiej:

1. prof. dr hab. Adam Suchoński – przewodniczący strony polskiej
2. prof. dr hab. Mieczysław Jackiewicz
3. dr Aleksander Srebrakowski
4. dr hab. Mariusz Kowalski
5. mgr Tadeusz Baryła
6. mgr Małgorzata Skórka – sekretarz strony polskiej

ze strony litewskiej:

1. dr Rimantas Miknys – przewodniczący strony litewskiej
2. doc. dr Algis Kasperavičius
3. doc. dr Elmantas Meilus
4. doc. dr Linas Jašinauskas
5. doc. dr Regina Venckienė
6. mgr Rimantas Jokimaitis – sekretarz strony litewskiej

Spotkanie przebiegało według następującego porządku (wstępny projekt porządku obrad w załączniku):

### **Poniedziałek 15 maja 2017 r.**

Zgodnie z programem członkowie Komisji stawili się we Wrocławiu 15 maja 2017 r. Zaakceptowano poprawiony program obrad, które rozpoczną się w dniu 16 maja o godz. 9.00.

### **Wtorek 16 maja 2017 r.**

Członkowie Komisji rozpoczęli posiedzenie o godzinie 9.00. Przewodnictwo obrad objął prof. Adam Suchoński. Wybór Wrocławia jako miejsca obrad nie był przypadkowy, lecz miał podkreślać znaczenie europejskiego dziedzictwa miast Wilna i Wrocławia w nauczaniu historii. Następnie prof. Suchoński przekazał przewodnictwo doc. dr R. Miknysowi, który oświadczył, że strona litewska przygotowała wersję protokołu poprzedniego posiedzenia w języku litewskim. Zwrócił także uwagę, że w dyskusjach nad wynikami posiedzeń komisji to nauczyciele litewscy podkreślali wkład recenzentów polskich w przygotowywanie nowych wydań podręczników. Jest też drobny problem rozbieżności danych strat, eksterminacji ludności pochodzenia żydowskiego – w protokole w języku litewskim podano liczbę według najnowszych ustaleń 200 tys., a nie 300 tys. – jak wynika z uwag zawartych w protokole sporządzonym w języku polskim. Postanowiono pozostawić tę rozbieżność między wersjami protokołu, znając jej przyczynę. Następnie, o godz. 9.30 przystąpiono do części referatowej, w której wzięli udział także nauczyciele (10 osób).

Prof. Suchoński przypomniał dzieje komisji od 1992 r., która od początku swych prac zwracała uwagę na dobór faktów i opis procesów, przy jednoczesnym zaznaczeniu innego spojrzenia wartościującego najbliższych sąsiadów. Zawartość merytoryczna podręcznika wymaga jednak opatrzenia go również ważnym materiałem ilustracyjnym i kartograficznym. Dotyczy to także dziejów miast, szczególnie Wilna i Wrocławia i ich roli w kształtowaniu dziedzictwa europejskiego. Następnie poprosił o przedstawienie się nauczycieli i członków komisji.

Pierwszy referat wygłosił prof. Adam Suchoński pt. *Rola Wrocławia i Wilna we współtworzeniu kultury zjednoczonej Europy w świetle wybranych zagranicznych podręczników do nauczania historii.*

Tezy: Podręcznik europejski, w którym nie wzięliśmy udziału, pomija polski kontekst wydarzeń historycznych, historię ważnych postaci, a także życie codzienne. Wspólny podręcznik francusko-niemiecki jest ciekawy, m.in. wprowadza ideę miasta idealnego. Podręcznik niemiecki podkreśla, że to miasta kształtowały dzieje Europy, podejmuje także wątek roli kobiet

w codziennym życiu miasta, roli miast bliskich postulowanemu ideału, np. Drezno. Nie poświęca się jednak żadnej wagi miastom na wschodzie Europy. Podręczniki szwedzkie i szwajcarskie pomijają dzieje wschodniej Europy, za wyjątkiem Rosji. Podręczniki fińskie pokazują przynajmniej Wilno i Kowno, ale już nie ma miasta z głębi Polski, tym bardziej pomijają Wrocław. Generalnie podręczniki europejskie pokazują życie codzienne w miastach, częściej ukazywane jest Wilno, ale Wrocław właściwie przypadkowo, incydentalnie.

Tadeusz Baryła przedstawił referat pt. *Rola Wrocławia i Wilna we współtworzeniu kultury zjednoczonej Europy w świetle polskich wybranych podręczników do nauczania historii.*

Tezy: Wielokrotnie podnoszono już kwestię słabego zorientowania podręczników na regiony historyczne i przerzucania na nauczyciela obowiązku przygotowania ucznia do rozstrzygnięcia tezy „od ojcowizny do ojczyzny”, a przecież w szkole zatrudnieni są nauczyciele historii a nie historycy. Problematyka miast nie jest ukazywana od strony powstawania metropolii, silnie oddziałujących na region/prowincję i kraj/państwo. Nie bez znaczenia są także zmieniające się pojęcia: trwania/czasu historycznego, kontekstu przestrzennego, społecznego, cywilizacyjnego. Wrocław piastowski, czeski, habsburski, pruski, powtórnie polski jest także elementem dekompozycji niemieckiego wschodu, zaś Wilno dekompozycji imperium rosyjskiego. Migracje (także zjawisku ucieczki ze wschodu) powodowały zmiany społeczne, powstawanie nowych klas/warstw społecznych, a w następstwie wojny skutkowały wymianą ludności o skali nie znanej w zachodniej Europie. Z chwilą utworzenia Rady Europy dojrzała sprawa „lepszego zrozumienia między narodami Europy”, podjęcia „wspólnych działań mających na celu ochronę i popieranie rozwoju kultury europejskiej” oraz studiów nad językami, historią i cywilizacją” wspólną dla wszystkich, co znalazło wyraz w europejskiej konwencji kulturalnej, która wprowadziła pojęcie „obiektów o europejskiej wartości kulturalnej”, a także ochronę i popieranie rozwoju narodowego jako wkładu do wspólnego dziedzictwa kulturalnego Europy, a w art. 2 zachęcała do studiów nad językiem, historią i cywilizacją innych umawiających się stron”. Dorobek Rady Europy i Unii Europejskiej jest zatem nie do przecenienia. Oba miasta uczestniczyły w projekcie Europejskie Stolicy Kultury, korzystając z doświadczeń Krakowa, który wybrany w 2000 r. wraz z innymi 9 miastami europejskimi miał zaświadczać o trwałości i wkładzie miast europejskich w osiągnięciach kultury i cywilizacji światowej. Wybór Wilna w 2009 r. był ważny także z tego powodu, że w tym roku obchodzono 1000-lecie Litwy. Uwzględniono wówczas Program rozpoznawania kultur (dziedzictwo narodowe krajów Europy środkowej), zorganizowano wystawę Wileński Wawel w Pałacu Prezydenckim. W 2016 r. Wrocław, wraz z San Sebastian, stał się Europejską

Stolicą Kultury. Po raz pierwszy w historii tej imprezy miasto będące stolicą kultury zaprosiło do siebie inne miasta. Przybrało to formę Miesiąca Lwowskiego (kwiecień) oraz udziału Koalicji Miast polskich, które pretendowały do tego tytułu. Z dotychczasowych doświadczeń wynika, że: a) nie należy, także w podręcznikach skupiać się na tym do kogo należało miasto, popadając jednocześnie w „etnocentryzm”, ale w przypadku miast wschodniej Europy ukazywać pozytywne skutki „wieloetniczności i wielokulturowości”; b) przywrócić należną rangę procesom urbanizacyjnym, traktować miasto jako przestrzeń powstawania nowych idei, klas społecznych, centrów wzrostu, metropolii silnie oddziaływujących na region i uczestniczących w procesach europejskich; c) widzieć w miastach przestrzeń gwałtownie przyspieszających procesów, które rozstrzygały o przynależności kulturalnej, często rozbieżnej z poczuciem przynależności narodowej; d) widzieć w mieście, szczególnie Wrocławiu i Wilnie, przestrzeń godną miłości, bez wiecznego i ostatecznego odbierania go sobie nawzajem; e) peryferyjność, to nie to samo co prowincjonalność, podobnie jak metropolitalność to nie to samo co europejskość, f) miasta te ponosiły szczególne straty ludzkie i materialne w następstwie I i II wojny światowej, g) miasta z tak bogatą kulturą i nauką, czyli dziedzictwem kulturalnym, są najsilniejszym spoiwem z Europą.

Dyskusja: doc. Miknys: bezstronne wystąpienie, stawiające pytania nowe badawcze i wskazówki w nauczaniu historii. Myślę, że po wystąpieniach referenta litewskiego dopiero będzie można podjąć dyskusję o składzie narodowościowym i wymianie ludności.

Referat doc. dr Algis Kasperavičius przedstawił referat pt. *Wilno przemiany od czasów przedwojennych do współczesnych*.

Tezy: Wilno, stolica Wielkiego Księstwa Litewskiego, zawsze było miastem wielokulturowym i wielonarodowym, z przewagą od końca XVI w. polskiej kultury i języka. Usiłowania rosyjskie by zmienić tę sytuację nie powiodły się, a w latach I wojny światowej napływowa ludność rosyjska ewakuowała się w głąb Rosji. W okresie międzywojennym umocnił się polski charakter miasta, m.in. dzięki Uniwersytetowi Stefana Batorego, unowocześnieniu miasta w latach 30. XX w. II wojna światowa zmieniła przynależność państwową Wilna i skład ludności. Na skutek Holokaustu oraz wysiedlenia/repatriacji Polaków Wilno stało się niemal rosyjskim miastem, zaś ludność litewska napływała głównie ze wsi i małych miast. Miasto w następstwie przesiedleń straciło polską inteligencję, i dopiero zezwolenie na polskie szkolnictwo częściowo przywróciło rolę polskiej diaspory. Z jednej strony sowieckie Wilno, z drugiej niepewni jutra Litwini, a jeszcze obserwowano postępujący napływ siły roboczej z głównie wiejskich terenów Litwy i Białorusi. Wpływ kultury polskiej powtórnie wzrósł

po 1956 r. Polacy w składzie ludności Wilna zajmują drugie miejsce po Litwinach i obecna sytuacja w niedalekiej przyszłości nie zmieni się. Wilno stało się stolicą niepodległej Republiki Litwa w 1990 r, a od 2004 r. jest stolicą jednego z państw UE.

Dyskusja: Dr hab. Kowalski – co z następstwami długofalowymi wymiany ludności w tych miastach.

Dr Srebrakowski: do Polski wyjeżdżało się wg kryterium posiadania obywatelstwa, nie narodowości. Kryterium było jednoznaczne w umowie: Polacy i Żydzi – obywatele polscy w dniu 17 września 1939 r.

Następnie referat wygłosił doc. dr Linas Jašinauskas pt. *Wilno w kontekście rozwoju Europy Środkowo-Wschodniej w świetle wybranych litewskich podręczników do nauczania historii.*

Tezy: Teza kol. Baryły o zbyt małym wysyceniu historii dziejami miast jest zasadna. Wilno jako stolica państwa litewskiego pojawia się w XIV w.. (podręcznik kl. 5), a później pojawiają się wzmianki odnoszące się do dziejów miasta (szkoły, cech aptekarzy, szkoła główna). Później pojawia się dopiero w związku z 1918 r. Są podręczniki do klas 8 i 9, wydzielające osobne miejsce dziejom Wilna w XIV–XIX, ale są i takie, w których miasto pojawia się incydentalnie. Jeden z podręczników cytuje ustalenia A. Bumblauskasa o tolerancji religijnej i narodowościowej w XVI w. w WKL, gdzie Wilno uznane jest za najbardziej tolerancyjne miasto Europy. Odnośnie czasów zaborów mówi się o Wilnie jako jednym z największych miast imperium, choć z niewielką liczbą Litwinów. W podręcznikach do klasy 10. Wilno wymieniane jest częściej, w jednym z nich pada nawet pytanie, do kogo należało Wilno i podkreśla się jego wielokulturowość. Ale w podręczniku pisze się także: „Do XX w. przynależność Wilna do Litwy nie budziła niczyjej wątpliwości”. Większość podręczników pomija rozbudowę Wilna w czasach sowieckich. Podręczniki dostarczają dostatecznej wiedzy: miasto nabrało znaczenia w XIV w., było wielokulturowe, żyło na krzyżowaniu się dróg handlowych. Miasto straciło na znaczeniu, co oczywiste, pod zaborem rosyjskim. Mimo prowincjonalności w czasach II Rzeczypospolitej, rozbudowało się znacznie szczególnie w latach 30. XX w. Po 1990 r. Wilno wraca jako stolica niepodległej Litwy, choć nadal można mieć wrażenie, że w zbyt małym stopniu ukazywana jest jego rola cywilizacyjna

Po przerwie o godz. 11.40 wznowiono obrady. Przewodniczący doc. Miknys przypomniał, że na odpowiedź czekają problem: tutejszości, ludności uważającej się za „tutejszą” na przykładzie Wilna. Co to jest wielokulturowość Wilna, Wrocławia. Jak mówić: Wilno, Vilnius, czy jeszcze inaczej. Podjęto dyskusję, w której uczestniczyli także nauczyciele. Zwracano uwagę nas

następujące problemy: – Należy wiedzieć, że w XIX w. problemem jest rozbieżność między przynależnością kulturalną a tożsamością narodową, którego opis jest trudny także ze względu na przyjmowaną przez ludność także miast „strategią przetrwania” (Baryła). – W polskich podręcznikach mówi się o polonizacji szlachty litewskiej, ale mniej mówi się o miastach. W odniesieniu do Wilna nie pada określenie „Jerozolima Północy” (nauczycielka). – Trzeba postawić jasno pytanie wobec kogo była tolerancja (doc. Miknys). – Mówi się pojęciami, ale bez widzenia procesu, co szczegółowo wykazał T. Baryła (doc. Jašinauskas). – Prelegenci z Litwy chyba tylko z uprzejmości doszukiwali się w swoich podręcznikach Wrocławia. Ważniejsze jest to, że podręczniki nadal pomijają odnośnie narracji po 1945 r. dzieje dawnych ziem Rzeczypospolitej, w tym Wilna i Lwowa (nauczyciel). – To także następstwo braku funkcji recenzenta merytorycznego i dydaktycznego, ponadto obchodzimy Marsze Schumanna, a czemu nie Stefana Buszczyńskiego (1863, Upadek Europy), który prorokował zjednoczenie Europy, ze stolicą jak pisał „byle nie w Berlinie”. Musimy kształcić na poziomie regionalnym, narodowym, europejskim (prof. Suchoński). – Nie ma historii społecznej, przeważa (70-80%) historia wydarzeniowa, ale polityczna. Z tego powodu nie ma losów Polaków po 1945 r. w dawnych granicach. Dotąd na poziomie gimnazjalnym uczono dziejów miast, także Wrocławia. Wycieczka szkolna do Wilna pokazała, że dzieci z tradycji rodzinnych traktowały to miasto jako fragment dziejów ich rodzin (nauczycielka). – Młodzież najłatwiej uczyć przez „dotykane historii”, pokazywanie korzeni ich rodzin, które pochodzą ze wszystkich zakątków dawnej Rzeczypospolitej i dużo wiedzą o losach członków rodzin (nauczycielka). – Jesteśmy nauczycielami historii, a nie historykami. Podręcznik polityczny najłatwiej napisać, zaś dzieje kultury, cywilizacji są trudniejsze, a my jesteśmy nauczycielami historii, a nie historykami. W nauczaniu historii nie ma miejsca na regionalizm, a powrót do dziejów rodzinnych nie zastępuje wiedzy. Musi być ramowy program, a nie zapis ścisły (nauczyciel). – Program ramowy to najlepsze rozwiązanie, bo dobry nauczyciel najlepiej wysyci go regionalizmem (prof. Suchoński). – Nauczanie historii ma poniekąd wymiar ideologii państwowej, co dodatkowo komplikuje obiektywność przekazu (dr Srebrakowski). – Jak zachować bezstronność przekazu, bo uczeń często wymaga bezstronności nauczyciela, który ma rozstrzygnąć jego dylematy (nauczycielka). – W I klasie licealnej jest szczególnie trudno przedstawić racje stojące za programem granic. Właściwie często poza programem przedstawiam racje stojące za trudnymi ówczesnymi wyborami (nauczycielka). – We Wrocławiu mamy „dzielnicę wzajemnego szacunku”, i wpisany w podstawę programową problem „małej ojczyzny” wymaga odwiedzenia tego miejsca. – To piękne działania, ale nie są one wpisane jednoznacznie w „podstawę programową” i nie wynikają wprost z przygotowania nauczyciela: z nauczania historii w szkole wyższej (nauczycielka). – Być może wiele spraw

politycznych w stosunkach polsko-litewskich nadal jest kontrowersyjnych i to ma także wpływ na narrację wspólnych dziejów w podręcznikach. Ponadto jest europejski podręcznik przyjęty przez 22 państwa, ale nikt z niego nie korzysta (nauczyciel). – Recenzenci znajdują fatalne błędy, czy interpretacje nieuprawione, ale wspólnie staramy się je wyeliminować (doc. Miknys). – Drażni nadużywane pojęcie kresy, bo można mówić bardziej trafnie o pograniczu. Pojęcie nie znajduje zastosowania ani w wersji litewskiej, ani polskiej (doc. Meilus). – Często chodzi także o przełamanie przyzwyczajień, błędów dawnej historiografii: np. powstanie polskie, rozbiory polskie (Baryła). – Na początku XIX wieku nie istniało pojęcie tutejszości, a powstało ono, gdy trzeba było przed urzędnikiem zadeklarować, wówczas lepiej to było podać się za tutejszego, czyli formalnie bez świadomości narodowej (doc. Kasperavičius). – W czasie wojny i tuż po, „tutejszy” to ten który unikał opresji od władz, to spora grupa (doc. Meilus). – Tutejszy, to ci którzy byli stąd, dość powszechne zjawisko, które poetycko „usankcjonował” Janko Kupała. Trzeba też mieć świadomość, że dla 100 tys. Polaków w Litwie jest olbrzymia liczba szkół utrzymywanych z budżetu państwa, co wykluczy tutejszość (prof. Jackiewicz). Zmiany cywilizacyjne spowodowały zanik grupy tutejszych. – W Litwie, ci na wsiach, często ci, którzy mówili dialektem języka białoruskiego stanowili właśnie tutejszych. To co wyróżnia Wrocław i Wilno to niemal całkowita wymiana ludności. Do połowy lat 80. XX w. Wilno było zwyczajnie zruszczone językowo. Można powiedzieć, że to własne groby czynią miasto własnym (dr hab. Kowalski). – W Litwie także trwa reforma struktury nauczania, ale podstawą jest i będzie historia Litwy (doc. Jašinauskas).

Po przerwie, o godzinie 14.30 wznowiono obrady i prof. dr hab. Mieczysław Jackiewicz przedstawił recenzję podręcznika:

Jovaiša E., Kučinskienė A., Juchnevičienė N., Petrauskis K., Vilkelienė K., Čiegienė B., *Istorija* 7, seria „Atrask”, Leidyklos Šviesa, 2016.

Tezy: Podręcznik niezwykle ciekawy. Budzi tylko zdziwienie teza autora o pochodzeniu Litwinów od opisywanych przez Tacyta – Aistów. To pewnego rodzaju romantyzm archeologiczny, niepotrzebnie wniesiony do podręcznika, godnego polecenia.

Dyskusja: Dr hab. Kowalski: badania genetyczne być może potwierdzą tę tezę, ale na razie to hipoteza. Doc. Kasperavičius: Aistowie i Bałtowie to synonimy, tak przyjęto w litewskiej literaturze przedmiotu. Dr Srebrakowski: Chodzi także o związki Bałtów i Słowian, o początki oraz bliskość i trwałość związków. Dr hab. Kowalski: w podręczniku jest także ewidentnie błędna mapa opisująca Germanów i Bałtów (s. 161), a pomijająca Słowian.

Doc. dr Elmantas Meilus przedstawił recenzje podręczników:

*Historia i społeczeństwo. Swojskość i obcość. Liceum i technikum.* Marcin Markowicz, Olga Pytlińska, Agata Wyroda, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne S.A., Wyd. I (2014), Nr dopuszczenia 667/6/2014. Opinie rzeczoznawców: dr hab. Jolanta Choińska-Mika, dr hab. Jarosław Dumanowski, dr Grażyna Okła, mgr Zbigniew Żuchowski, dr Grzegorz Ptaszek.

Tezy: Podręcznik ciekawy obejmujący czasy od średniowiecza po XX wiek. Koncentrujący się na przedstawieniu problemów i procesów: m.in. Mozaika etniczna Rzeczypospolitej, U źródeł współczesnej wielokulturowości. Podręcznik ciekawy, opatrzone cennymi cytatami i źródłami. Jednak błędnie opisuje role krzyżaków na ziemiach pruskich i jaćwieskich. Dobrze opisano polonizację szlachty w XV i XVI w. Odnośnie miast nie wspomina się o mieszkańcach polskich i rusińskich. Przy wystąpieniu Włodkowica na soborze w Konstancji o obronie Pogan, pomija się, że po części czynił to w obronie Litwy i Prusów. Co ważne podręcznik kończy się sprawdzianem: Swoi i obcy. Od kolonializmu do wielokulturowości.

*Historia i społeczeństwo. Gospodarka Podręcznik do liceum i technikum.* Robert Gucman. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2014. Nr ewidencyjny: 667/7/2014/2016. Opinie rzeczoznawców: dr hab. Jolanta Choińska-Mika, dr hab. Jarosław Dumanowski, dr Grzegorz Okła, mgr Zbigniew Żuchowski, dr Grzegorz Ptaszek.

Tezy: Podręcznik daje podstawową wiedzę o rozwoju gospodarczym aż po XX w. Szczególnie dobrze wypadają partie poświęcone sprawdzeniu wiedzy, a także opis epoki oświecenia, i zasadom wspólnego rynku europejskiego. Zdarzają się jednak drobne błędy dotyczące liczby niewolników przewożonych do Ameryki, w tekście jest Ludwik IV, zamiast Ludwik XIV, a rozdziałem kończącym podręcznik, jest wątpliwy celowo opis państwa opiekuńczego.

Doc. dr R. Miknys przedstawił recenzję wyżej recenzowanego podręcznika: *Historia i społeczeństwo. Swojskość i obcość. Liceum i technikum.* Marcin Markowicz, Olga Pytlińska, Agata Wyroda – część odnoszącą się do XIX (szczególnie podrozdział: Ruchy narodowe XIX stulecia ) i XX wieku (kończący się sprawdzianem nabytej wiedzy: Swoi i obcy. Od kolonializmu do wielokulturowości).

Tezy: To bardzo dobra synteza i kompendium wiedzy. Autorzy mówią o procesach, m.in. w wymiarze świata, Europy, Polski, regionu. Siatka pojęć jest jasna i czytelna, co szczególnie widać



w przypadku omawiania: nacjonalizmu, rasizmu. Ponadto postacie historyczne osadzone są w ramach procesów. Materiał ikonograficzny jest świetnie dobrany i połączony z narracją. Materiał źródłowy podporządkowany jest narracji głównej i stanowi jej uzupełnienie. Polecenia skierowane do ucznia są jasne i wymagają jego własnej pracy. Odnośnie stosunków polsko-litewskich niepotrzebnie zrezygnowano z podania liczby Litwinów w Wilnie po 1918 r., choć wiadomo, że była ona znikoma. Prawdziwie przedstawiono także trudne stosunki polsko-ukraińskie, łącznie z następstwami akcji „Wisła” i wskazano różne oblicza nacjonalizmu i rasizmu.

Dyskusja: Prof. Suchoński: Podręcznik skłania do postawienia dwóch pytań, czy jest w podręczniku „komunizm w Polsce”, zalecany przez podstawę programową. Czy historycy polscy nie powinni w końcu wypracować jednoznacznej nazwy okresu 1944–1989.

Doc. Rimantas Miknys przedstawił recenzję podręcznika:

Janusz Ustrzycki, *Historia. Podręcznik dla gimnazjów*. Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON Sp. z o.o. Gdynia 2013. Numer dopuszczenia: 189/3/2011. Konsultacja naukowa: dr Andrzej Nieuważny, prof. dr hab. Adam Suchoński.

Tezy: Świetna narracja począwszy od rozdziału Europa i naród polski w pierwszej połowie XIX w., po Genezę i przebieg I wojny światowej. Naród polski na początku XX wieku i w okresie wielkiej wojny. Podręcznik opatrzony jest przemyślanym materiałem ikonograficznym. Widać nowe, poprawne ustalenia przy omawianiu powstań XIX w., choć powstanie styczniowe omawiane jest bez komponentu litewskiego (uchybienie naprawione dobrą mapą działań powstańczych). Nowe wydanie jest poprawione i godne zalecenia.

Dyskusja: Prof. Suchoński: szkoda, że autor nie wyjaśnia co to definicyjnie jest powstanie, i dlaczego przegraliśmy powstanie listopadowe mimo sprzyjających okoliczności; pomija też tragiczny los ochotników zagranicznych, którzy przyłączyli się do powstania. Ale podręcznik wyraźnie jest już lepszy i ma szansę uchodzić za wzorowy.

Doc. Rimantas Miknys przedstawił recenzję atlasu:

„Atlas historyczny. Bezpłatny atlas dodawany do podręcznika”. Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON Sp. z o.o. Gdynia 2013. ISBN 978-83-7680-312-8.

Tezy: Zawartość podzielono na 15 rozdziałów: począwszy od Europy w okresie dominacji napoleońskiej Francji, a kończy rozdział Polacy na wschodnim froncie I wojny światowej. Układ podporządkowany jest zasadzie: najważniejsza jest Europa, później Świat, następnie Polska i regiony. Mapy opatrzone są trafną legendą. Często mapy opatrzone są także ilustracjami historycznymi, najczęściej postaci historycznych. Dwie mapy dotyczą Litwy, w tym powstanie listopadowe, łącznie z ziemiami litewskimi. Jako dodatek do podręcznika Ustrzyckiego atlas spełni świetnie swoją rolę.

Po przerwie przewodniczący prof. Suchoński wznowił obrady poświęcone prezentacji recenzji podręczników. Przystąpiono do weryfikacji zapisanych, wniosków, tez i zaleceń przedstawionych przez członków komisji.

### **Środa, 17 maja 2017**

Po odbyciu podróży studyjnej po Wrocławiu (Ostrów Tumski, Ossolineum, Uniwersytet), wznowiono obrady o godz. 15.00. Przewodnictwo obrad objął prof. Suchoński, a jako pierwszy recenzję przedstawił dr Srebrakowski:

Dr Aleksander Srebrakowski recenzja podręcznika w dwóch tomach:

I. Kapleris, A. Meištas, K. Mickevičius, A. Laužikienė, Ž. Tamkutonytė-Mikailienė, *Laikas. Istorijos vadovėlis 10 klasei. I dalis*, Vilnius 2016 [wyd. „Briedis”], ss. 160, ilustracje, mapy, diagramy.

I. Kapleris, A. Meištas, K. Mickevičius, A. Laužikienė, Ž. Tamkutonytė-Mikailienė, *Laikas. Istorijos vadovėlis 10 klasei. II dalis*, Vilnius 2016, ss. 203, ilustracje, mapy, diagramy.

Tezy: Podręcznik do 10 klasy obejmuje historię współczesną, obejmującą kształtowanie odrębnych państw Litwy i Polski, następnie trudny okres wojny, okres Litwy sowieckiej, odrodzenia republiki Litwy. Wyraźnie widać, że autorzy podręcznika uwzględnili zalecenia komisji, łącznie ze znaczeniem okresu Solidarności (główny czynnik obalenia komunizmu w Europie) na odrodzenie Litwy. Wprowadzono po raz pierwszy obszerny rozdział o konflikcie polsko-litewskim, choć niepotrzebnie przywołuje się wypowiedź V. Landsbergisa o Piłsudskim. Cenne są diagramy pokazujące różne racje państw w sprawach spornych. W narracji powiązано problem Kłajpedy i akcji Żeligowskiego. Do wad należy przedstawienie 14 punktów Wilsona, w sposób, który wypacza sens tego ważnego dokumentu; legenda mapy Niemiec z 1919 r. błędnie opisująca status Gdańska i Kłajpedy w 1935 i 1939 r.; mapa Europa 1918–1939, opisuje błędnie mniejszości narodowe i w ogóle jest niezrozumiała; mapa opisująca wojnę 1919–1920

zacierza okoliczności akcji gen. Żeligowskiego, choć w narracji okoliczności i skutki tej wojny są opisane poprawnie; diagram przedstawiający ofiary nazistowskiego terroru błędnie wymienia razem „Polacy, Ukraińcy i Białorusini”. Mapa przedstawiająca holokaust błędnie, niedokładnie opisuje miejsca i właściwie jest rodzajem „kłamstwa oświęcimskiego”, mapa opisująca działania AK błędnie pokazuje zakres działań. Zestawienie nagrodzonych medalem „Sprawiedliwych wśród Narodów Świata” zacierza istotę problemu. Mimo wskazanych mankamentów podręcznik znacząco poprawiony i b. dobry.

Dyskusja: Doc. Miknys: to dobrze, że widać znaczący postęp w następstwie zaleceń komisji, co szczególnie widać na przykładzie akcji gen. Żeligowskiego w związku z wojną z Rosją Sowiecką. Prof. Suchoński: litewskie podręczniki są coraz lepsze od strony dydaktycznej, co także wynika z wpływu Instytutu Eckerta i jego filii wileńskiej. Podręcznik, jak się okazuje, opisuje pozytywny stosunek do żołnierzy polskich w 1939 r. Srebrakowski zauważył, że podręcznik jednoznacznie opisuje propozycje niemieckie i rosyjskie z lat 1939–1940 r. oraz stanowisko litewskie. Prof. Suchoński: nadal problemem jest to, co tak naprawdę oznacza termin „obalenie komunizmu w Europie”, bo w Polsce go nie było. Baryła: chodzi raczej o tożsamość pojęcia dominacji rosyjskiej, wyznaczonej stacjonującymi oddziałami, które zabezpieczały władzę partii komunistycznej. Doc. Kasperavičius: rzeczywiście chodzi o obalenie władzy partii komunistycznych i to poprawniejsze określenie. Prof. Suchoński: nie należy uprawiać polityki historycznej, a w nauczaniu historii posługiwać się adekwatnymi określeniami. Doc. Miknys i prof. Suchoński zwrócili uwagę, że tzw. „terytorialne podarunki rosyjskie”, dawać miały jedynie pretekst do interwencji ZSRR, a ponadto Rosja przyjęła ostatnio jednolitą imperialną wersję podręcznika do historii.

Doc. dr Algis Kasperavičius przedstawił recenzję podręcznika:

Maciej Batorski, *Ciekawi świata 2. Wiedza o społeczeństwie. Zakres rozszerzony. Podręcznik dla szkół ponadgimnazjalnych*. Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON Sp. z o.o., Gdynia 2013. Nr dopuszczenia 577/2/2013. Konsultacja merytoryczna: dr hab. Piotr Uziębło, dr hab. Justyna Zajac, dr Olga Hołub-Śniadach.

Tezy: Podręcznik zwraca uwagę na prawa i obowiązki obywatelskie; sprawy litewskie nie występują – ani osobno, ani w kontekście międzynarodowym; Litwa nie ma podobnego i równie dobrego podręcznika wykładającego podstawy prawne państwa i społeczeństwa, także w kontekście unijnym.

Dyskusja: Prof. Suchoński: czy opatrzone podręcznik słowniczkiem pojęć podstawowych. Baryła, doc. Kasperavičius: podręcznik opatrzone indeksem szczegółowym, znacznie lepszym niż w innych podręcznikach. Prof. Suchoński: proponuję wprowadzić do podręczników, jako dodatkowy element, znaczki pocztowe. Doc. Kasperavičius, doc. Miknys, doc. Jašinauskas: to uzupełnienie będące elementem uatrakcyjnienia narracji, podobnie jak karykatura, a działałoby jak piktogram w świecie elektronicznym. Doc. Miknys zaproponował, by w przyszłym roku prof. Suchoński przedstawił problem wizualizacji faktów, osób, procesów historycznych za pomocą obrazu (w każdej postaci). Baryła zaproponował by w przyszłym roku przedstawić metodologiczny problem wizualizacji rocznic narodowych w podręcznikach historii.

#### **Czwartek 18 maja 2017 r.**

Obrazy wznowiono o godz. 9.00 pod przewodnictwem prof. Adama Suchońskiego i przystąpiono do prezentacji recenzji podręczników geografii.

Recenzja doc. dr Regina Venckienė:

*„Ciekawi Świata. Geografia 2. Zakres rozszerzony. Podręcznik dla szkół ponadgimnazjalnych”*, Janusz Stasiak, Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON Sp. z o.o., Gdynia 2013, Nr dopuszczenia 502/2/2013/2016. Opinie rzeczoznawców: dr Andrzej Witt, dr Tomasz Karpowicz.

Tezy: To nie jest najnowszy podręcznik, bo z 2013 r., toteż większość danych jest przestarzałych (sprzed 2010 r.). Aż trzech recenzentów odpowiada za przygotowanie tego podręcznika, a w narracji są odniesienia do źródeł internetowych. Należałoby te przekierowania internetowe zebrać na końcu książki. Podręcznik b. dobrze opracowany metodycznie, bogato ilustrowany. Rozdziały rozpoczynają się od intrygującej informacji, przyciągające uwagę ucznia. Podnosi kompetencje ucznia. To podręcznik o problemach świata i z tego powodu Litwa występuje incydentalnie. Podręcznik zaczyna się celnym przesłaniem: „edukacja jest podróżą”.

Dyskusja: Prof. Suchoński, doc. Venckienė wyrazili przekonanie, że na poziomie rozszerzonym uczeń wie jak korzystać ze źródeł bogatszych i poza podręcznikowych.

*Atlas Geograficzny dla szkół ponadgimnazjalnych*, Nova Era Spółka z o.o., wyd. czwarte 2016.

Tezy: Atlas składa się z 9 rozdziałów, opatrzonych 340 mapami (różnorodnymi). Mapy najczęściej z nazwami w językach narodowych (oryginalnych), a w przypadku Litwy są one spolszczone. Trzeba byłoby opatrzyć je, choćby w nawiasach, nazwami litewskimi.

Dyskusja: Prof. Jackiewicz: nie należy używać, szczególnie na mapach, jedynie spolonizowanych nazw. Te polskie nazwy można jedynie stosować dla obszarów obecnie zamieszkałych przez Polaków. Doc. Miknys: trzeba pamiętać, że na Wileńszczyźnie starzy ludzie miejscowi znają tylko stare spolszczone nazwy. Venckienė: w tym podręczniku, podobnie jak innych podręcznikach, stosuje się aż trzy rodzaje zapisu nazw, a to błąd. Dr hab. Kowalski: praktyką jest używanie nazw polskich dla miast europejskich, ale coraz częściej, szczególnie odnośnie miast niemieckich, stosuje się nazwę w języku „oryginału”.

Doc. dr hab. Mariusz Kowalski przedstawił recenzję podręcznika:

Kynė G., Ubartas T., Šabanovas S., Barauskienė L., *Geografija 7*, Serija „Atrask”, Leidyklos Šviesa, 2016.

Tezy: Opracowanie w przystępny i ciekawy sposób przedstawia zagadnienia geograficzne. Pochwalić należy szatę ilustracyjną, na która składają się zdjęcia, rysunki, schematy i mapy we właściwy sposób ilustrujące omawiane treści i stanowiące znakomite uzupełnienie warstwy tekstowej. Także warstwa tekstowa opracowana jest w sposób kompetentny, omawiając najistotniejsze z punktu widzenia geografii obiekty, zjawiska i procesy. Z uwagi na zakres tematyczny podręcznika trudno w nim znaleźć treści dotyczące Polski i Polaków. Jedyne mapy, przedstawiające różne ogólne zjawiska, obejmują swoim zakresem Polskę lub jej fragmenty. Treści tam zamieszczone odpowiadają przyjętym standardom naukowym. W podręczniku znaleźć można jednak kilka uchybień lub miejsc wartych uzupełnienia. Zostały one przedstawione w recenzji. Nie mają one jednak wpływu na jakość całego podręcznika, który jest na wysokim poziomie. Z polskiej perspektywy największym mankamentem wydaje się brak zaznaczenia języków słowiańskich na Wileńszczyźnie i Łatgalii, na mapie ze strony 74, przedstawiającej zasięg indoeuropejskiej grupy językowej i jej zróżnicowanie.

Dyskusja: Doc. Miknys: udział małych państw w badaniach arktycznych należy podkreślać, a nie pomijać, jak w tym atlasie. Prof. Jackiewicz: uwagi dr Kowalskiego są tym cenniejsze, że wynikają z głębokiej znajomości historii i geografii. Doc. Venckienė zwróciła uwagę, że litewskie podręczniki geografii muszą integrować wiedzę z wielu dziedzin i recenzowany podręcznik już spełnia tę rolę. Szkoda, że atlas zawiera oczywiste błędy wskazane przez dr. hab. Kowalskiego. Ponadto opatruje się podręczniki słowniczkiem pojęć, a w klasach starszych indeksem pojęć. Dla przykładu, zadaniem ucznia jest ustalić kim był Kościuszko, bo najwyższy szczyt w Australii nosi jego imię i zaznaczono to na mapie.

Po przerwie wznowiono obrady pod przewodnictwem prof. Suchońskiego. Doc. Miknys zwrócił uwagę, że we wnioskach z prac komisji winno znaleźć się zalecenie opracowania metodycznego

podręczników, strona dydaktyczna wymaga dopracowania, podobnie jak i aktualizacja danych statystycznych. Prof. Suchoński przychylił się do tego spostrzeżenia. Zaproponował też, by we wnioskach znalazła się prośba do władz ministerstwa by wyraziło podziękowanie za wieloletnią pracę prof. dr hab. Bohdana Łukaszewicza, który zrezygnował z dalszego uczestnictwa w Komisji z powodu stanu zdrowia. Prof. Jackiewicz zauważa, że od 14 lat Komisja działa w nadzwyczaj sprzyjającej atmosferze i fakt ten powinien znaleźć wyraz w protokole z prac komisji. Drugie spostrzeżenie – od 14 lat prace Komisji przebiegają sprawnie z powodu zaangażowania w jej działalność prof. Adama Suchońskiego, to wymaga zauważenia przez władze litewskie. Doc. Miknys obiecał nadać sprawie bieg formalny w związku ze 100-leciem odzyskania niepodległości. Trzeci wniosek prof. Jackiewicza i doc. Miknysa – dotyczył wyróżnienia Tadeusza Baryły za nadanie pracom Komisji charakteru conceptualnego, m.in. dzięki umiejętności formowania wniosków, koncepcji referatów i prac Komisji. Czwarty wniosek prof. Jackiewicza, wsparty przez doc. Miknysa i R. Jokimaitisa, dotyczy wyróżnienia pani Małgorzaty Skórki za świetne przygotowanie posiedzenia Komisji. Dr Srebrakowski, doc. Miknys zasugerowali by, wnioski z prac Komisji zostały uwzględnione przez autorów podręcznika jeszcze przed jego wydaniem. Prof. Jackiewicz wnioskuje, by Komisja przyjęła wniosek co do tematyki wiodącej i miejsca obrad w roku przyszłym, roku 100-lecia odzyskania niepodległości. W dyskusji postanowiono, że przyszłe posiedzenie będzie poświęcone: odzyskaniu niepodległości w najnowszej historiografii litewskiej i polskiej; opracowaniu metodycznemu i prezentacji, poprzez materiał dodatkowy, niepodległości Polski i Litwy; oraz – niepodległość w świetle prac geografów i kartografów polskich i litewskich i ich wyzyskanie w podręcznikach. Przyjęto postulat, pozostawiając stronie litewskiej ostateczny wybór miejsca, aby w 100-lecie niepodległości obrady Komisji odbyły się w Wilnie. Ponadto postanowiono, by sformułować wniosek, iż szczególnie na mapach nazwy powinny być zapisane w językach ojczystych, a w nawiasach, tam gdzie to jest celowe (względy narodowo-historyczne) należałoby uwzględniać inne wersje językowe. Prof. Suchoński odnotował wyraźny wzrost zainteresowania pracami Komisji ze strony kierownictwa Ministerstwa. M. Skórka i R. Jokimaitisa podkreślili docenianie przez ministerstwa prac Komisji, które wyraźnie podnoszą jakość podręczników. Doc. Miknys podkreślił, że historycy rosyjscy są niezwykle wyczuleni na ustalenia polsko-litewskie, wobec których mogliby zaproponować własną wersję. Dr Srebrakowski, T. Baryła uważają, że należy sporządzić, powtórnie, równoległą listę postulatów odnoszących się do nowych propozycji, zmiany ocen, nowego oświetlenia postaci, procesów historycznych odnoszących się do dziejów Polski i Litwy. Podstawą winna być taka lista sporządzona już kilka lat temu. Doc. Miknys z zadowoleniem odnotował aktywny udział nauczycieli polskich, którzy włączyli się w dyskusję nad referatami.

Komisja na swym posiedzeniu przyjęła następujące wnioski:

I.

Posiedzenie we Wrocławiu, przedstawione na nim recenzje i odbyta dyskusja potwierdziły, że prace komisji sprzyjają aktywnemu włączeniu się nauczycieli w dyskusję o roli miast w przemianach cywilizacyjnych, przyspieszających integrację europejską i pomagają w rozumieniu procesów budowania tożsamości narodowej w długim horyzoncie czasowym. Europejskie dziedzictwo kulturalne jest wartością podnoszącą znaczenie komponentu narodowego i silnie wpływa na edukację historyczną.

II.

Komisja widzi potrzebę kontynuacji prac nad zbadaniem jak w podręcznikach przedstawiona jest rola rocznic narodowych, przede wszystkim w związku ze zbliżającym się 100-leciem odzyskania niepodległości przez Polskę i Litwę. Tematyka ta wymaga oświetlenia zarówno od strony narracji w podręcznikach do historii, jak i do geografii (uwzględniając kartografię), a także od strony metodyki i jej wizualizacji.

III.

Komisja dostrzega potrzebę wspólnych konsultacji polsko-litewskich na etapie prac przygotowawczych do wydania podręcznika. Komisja postuluje także silniejsze uwzględnienie w podręcznikach elementów odnoszących się do historii i geografii najbliższych sąsiadów, widząc w tym także element edukacji w wymiarze lokalnym, ale i europejskim.

IV.

Komisja opowiedziała się za odbyciem kolejnego posiedzenia w maju 2018 roku w Wilnie, upatrując w tym okazję do odnotowania 100-lecia odzyskania niepodległości przez Litwę i Polskę, a także roli tych państw, społeczeństw i kultur w Europie.

Na tym protokół zakończono i podpisano

Ze strony polskiej

Ze strony litewskiej

.....  
Prof. dr hab. Adam Suchoński

.....  
Dr Rimantas Miknys

Wrocław, 18 maja 2017 r.